

UNIVERSITATEA „BABEȘ–BOLYAI” CLUJ NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LITERATURA MAGHIARĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „STUDII DE HUNGAROLOGIE”

Aspectele literare
ale misiunii iezuite din Transilvania în secolul 17–18:
Exemplul părintelui Pál Baranyi

Teza de doctorat – Abstract, Cuprins

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Gábor Csilla

Doctorand:
Vass Csongor

Cluj Napoca
2024

Cuvinte cheie

iezuیت, misiune iezuită, Pál Baranyi, biografia lui Baranyi, elogiu, manuscris, literatură premodernă, literatura devoțională, spiritualitate, literatură barocă, literatură aplicată, predici, rugăciuni, Transilvania, Principatul Transilvaniei, Alba Iulia, reforma religioasă, recatolicismul transilvănean, biserica greco-catolică, Imperiul Habsburgic.

Rezumat

Tema tezei mele de doctorat este opera și viața autorului iezuit premodern, Baranyi Pál (1657–1719). În literatura română și cea internațională de specialitate din domeniile de istoria literară, spirituală și cea bisericească Baranyi este cunoscut mai mult datorită literaturii sale emblematice, a traducerilor sale (cel mai cunoscut fiind adaptația în limba maghiară a volumului *Paradisus animae* al iezuitul Iacob Merlo Horstius), precum și datorită catehismului de limba română (*Pânea pruncilor*, 1702) editat românilor ardeleni uniți cu Biserica Catolică. Nu în ultimul rând numele lui este cunoscut în istoriografia bisericească datorită rolul lui de cheie avut în procesul unirii. Baranyi Pál a trăit și a lucrat într-o perioadă de tranziție, plină de conflicte, misiunea lui de 13 ani din Transilvania cuprinde ultimul deceniu al Principatului Transilvaniei și primii ani al perioadei Habsburgice, anii slăbirii puterii protestante și fortifierea prezenței catolice. Totuși în cazul celor mai multe studii și publicații biografia lui Baranyi apare într-o formă minusculă, aflată la nivelul unui articol de lexicon, și de multe ori repetând anumite greșeli sau informații false, neverificate. Tocmai de aceea, prima parte a disertației se ocupă cu biografia lui Baranyi Pál. Am încercat rescrierea biografiei, o biografie verificată și îmbogățită cu diferite surse arhivistice, culese din mai multe arhive, după compararea elogiilor, scrisoarelor sau altor manuscrise.

Opera iezuitului Baranyi este studiat în teză într-o ordine cronologică, luând mai întâi titlurile și textele rămase în manuscris, apoi volumele editate. Dintre manuscrise cercetate putem aminti de exemplu predicele de duminici, descrierea Scaunelor Secuiești și cele Săsești (în limba latină), aproape total necunoscute până acum, sau *Anatomia*, un text cu aspecte politice-bisericești, aflată la marginea literaturii disputelor, care ne dă o imagine vastă asupra relațiilor protestante/reformate -catolice din anul 1702.

Capitolul 4. este cel mai mare capitol al tezei, care cuprinde analiza volumelor tipărite al părintelui Baranyi, ordonate în total în șase subcapitole. Primul se ocupă cu prima carte al lui Baranyi, cartea de rugăciuni și meditații în limba latină *Viaticum spirituale* (1695). Prezentarea și analiza cărții este făcută cu o atenție mai sporită față de paratextele cărții și față de embleme, întâlnirile speciale ale imaginilor cu textul. Subcapitolul 2. prezintă „best seller”-ul lui Baranyi, *Raphael archangelus*, o carte de rugăciuni, itinerariu spiritual în limba latină, cartea cu cele mai multe ediții (11) ale părintelui, totuși foarte slab reprezentată în istoriografia literară. Așadar după o prezentare mai amplă, analizăm și subiectele centrale ale cărții de rugăciuni precum: îngerul, arhangelul Rafael, cultul îngerilor și importanța lui în epoca premodernă transilvăneană, încercăm să stabilim cui se adresează volumul, iar în ultima parte culegem tot ce se poate despre cronologia și istoria edițiilor apărute.

Cartea *A' Szent Irás Summaja* (Summa Sfintei Scripturi) este un fel de volum de compendiu biblic și exegetic în limba maghiară, care nu a fost cercetat mai amplu aproape de loc. După prezentarea volumului și al dedicației cărții, analiza se ocupă cu textele teoretice, biblice și exegetice ale volumului, apoi tratează specificul acestui gen literal (summa biblică), căutând ediții similare din literatura maghiară, latină și cea engleză.

Subcapitolul 4. analizează pe cea mai bogată carte de rugăciuni și meditații al lui Baranyi, *Lelki paradicsom* (Paradisul sufletului), o adaptație în limba maghiară a volumului *Paradisus animae* al iezuitului Jacob Merlo Horstius (1597–1644). Cercetarea vizează în mod special anumite texte încă nedescoperite de cercetători (negăsite în versiunea originală a cărții lui Merlo), cel mai important dintre aceste fiind originalul catehismului lui Baranyi, în limba maghiară, care a stat la baza traducerii catehismului tradus în limba română de Duma Ianășu *Pânea pruncilor*. De aceea în acest subcapitol analizăm și catehismul român al lui Baranyi, și legătura netăgăduită dintre *Pânea pruncilor* și *Lelki paradicsom*. La final oferim și un excurs despre soarta, transformările și renașterile volumului *Lelki paradicsom*.

Subcapitolul 5. este consacrat celor două volume de predici mortuale, cu titlul *Imago vitae et mortis. Az életnek és halálnak képe. Avagy halotti prédikációk* (Imaginea vieții și morții. Sau predici mortuale), care conține predici rostite în Alba Iulia și în diferite locuri din Transilvania, din perioada decembrie 1689 – mai 1702. O mare parte al analizei cuprinde o singură predică de la finele volumului doi, atipică datorită tematicii, rostită nu la o înmormântare ci la resfințirea bisericii Báthori, cea a iezuiților (tocmai recăpătată de la reformați) din anul 1702. Textul este important în sine, datorită contextului istoric-social, datorită stilul retoric bogat, dar este și mai valoros pentru că am identificat aici un paralel de

soartă iudeo-maghiară, iudeo-creștină, care a fost considerat mai mult ca trăsătură a retoricii textelor protestante din epocă.

În ultimul subcapitol al capitolului edițiilor analizez o carte specială de viața sfinților, *Szentek laistroma* (Lista sfinților), un fel de itinerariu hagiografic, ordonat după calendar, înzestrat cu stafuri duhovnicești, meditații, invitații la fapte bune și rugăciuni în fiecare zi.

După cercetările în tema biografiei, a manuscriselor și al edițiilor, capitolul 5. reprezintă un excurs despre misiunea iezuitului Baranyi Pál și activitatea sa literară. Concluzia arată că literatura lui este parte organică al misiunii, un fel de literatură aplicată, care întotdeauna este supus țelului principal, succesului misiunii. Precum misiunea poate avea literatură, și literatura în sine are de genul ei misiune, așadar cele două noțiuni sunt noțiuni foarte apropiate și alipite, și în vremea noastră postmodernă, care de multe ori a rupt legăturile și rădăcinile spirituale.

Capitolul 6 este al încheierii și al concluziilor, urmat de anexele tezei. În anexă am publicat diferite texte, manuscrise valoroase transcrise sau traduse (în limba maghiară), analizate în capitole precedente, culese din diferite arhive sau din diferite volume în diferite limbi. Tot aici am plasat anumite indici și statistici elaborate după predicile mortuale analizate, de pildă cronologia și geografia, tipologia predicilor, lista persoanelor etc.

Teza mea de doctorat se apropie de viața și opera autorului iezuit analizat cu pretenții monografice, însă datorită cadrului limitat și de strângerea timpului, recunoaștem că în anumite privințele poate conține părți mai slabe, care necesită cercetări ulterioare. Totuși trebuie să ținem cont și de faptul că rezultatele tezei au în bază cercetări din șapte arhive alor trei țări, pe parcursul prelucrării surselor și analizarea volumelor am încercat să folosesc cele mai importante surse bibliografice de specialitate autohtone și internaționale. Dacă teza nu și îndeplinește în mod absolut criteriile monografice, rezultatele cercetărilor mele au reușit să precizeze mai multe date biografice incerte sau controversate, să completeze biografia, a reușit să aducă în discursul științific anumite opere sau texte necunoscute sau slab cercetate ale lui Baranyi, a contribuit cu rezultate și informații noi importante istoriografiei literare, spirituale și celui bisericesc. Teza a contribuit semnificativ la cunoașterea personajului Baranyi Pál, activitatea sa misionară-literară, problematica misiunii iezuiților din Transilvania în epoca premodernă și unirea românilor ardeleni cu biserica catolică.

Cuprins

1	Introducere	7
1.1	Alegerea temei.....	7
1.2	Obiective, metode.....	8
1.3	Structura disertației	9
2	Biografia (biografiile) lui Pál Baranyi	12
2.1	Cercetări biografice	12
2.2	Mișcarea elogiilor iezuite	14
2.3	Completări la biografia lui Pál Baranyi	28
2.3.1	Numirea lui în misiunea din Transilvania	28
2.3.2	Scrisori și alte surse contemporane	35
2.3.2.1	Două contracte din Alba Iulia (1691, 1692)	35
2.3.2.2	Aspirațiile de recatolizare al lui Baranyi și recepția sa protestantă. Părerile lui Mihály Cserei.....	36
2.3.2.3	Scrisoarea lui Pál Baranyi către cardinalul-arhiepiscop Leopold (Lipót) Kollonich (1698)	39
2.3.2.4	Plângerile lui Mihály Cserei împotriva lui Baranyi (1702).....	41
2.3.2.6	Raportul lui Baranyi despre pictura (icoana) Fecoarei Maria de Varannó ¹ către Gábor Hevenesi (1709)	43
2.3.2.7	Două scrisori târzii (1716, 1718).....	44
2.3.2.8	Scrisoarea lui Lőrinc Pekry, generalul curuților (după părerea multora, scrisă către Pál Baranyi) (1706)	44
2.4	Biografia sumară al lui Pál Baranyi	45
3	Operele manuscrise al lui Pál Baranyi	51
3.1	<i>Conciones dominicales</i> sau <i>Vasárnap i prédikációk (Predici duminicale)</i>	51

---

¹ Azi: Vranov nad Topľou, Slovacia.

3.2 <i>Descriptio Siculicae</i> și <i>Descriptio Sedis Saxonicarum</i> (<i>Descrierea Secuimii și Descrierea Scaunelor Săsești</i>)	53
3.3 <i>Anatomia. Declarationis Reformatae (ut vocant) Religionis in negotio</i>	62
3.4 Alte manuscrise	67
4. Volumele apărute al lui Pál Baranyi	69
4.1 <i>Viaticum spirituale</i> (1695) – ghid spiritual, întâlnirea imginii și al cuvântului	69
4.1.1 Cele două pagini de titlu	71
4.1.2 Structura cărții de rugăciuni	74
4.1.3 <i>Dedicatio</i> către grof László Gyulaffy	78
4.1.4 Despre emblemele din <i>Viaticum spirituale</i>	86
4.2 <i>Raphael archangelus peregrinantium fidus achates et custos animae. Seu Itinerarium, Christianis omnibus...</i> (/1702/ 1708)	91
4.2.1 Îngerii	92
4.2.2 Archangelul Rafael și Cartea lui Tobia	93
4.2.3 Cultul îngerilor și al Archangelului Rafael în Europa premodernă, și în special în teritoriile Ungariei	96
4.2.4 Cartea lui Tobia și Archanelul Rafael în perspectiva reformei și al recatolicismului	101
4.2.5 Structura și analiza cărții <i>Raphael archangelus...</i>	102
4.2.6 Utilizatorii volumului	111
4.2.7 Autorul cărții sub semnul întrebării?	113
4.2.8 Pál Baranyi și venerarea îngerilor protectori – așa cum mărturisește cartea de rugăciuni <i>Lelki Paradicsom</i>	113
4.2.9 Excurs despre istoria edițiilor	115
4.3 <i>A' Szent Irás Summaja</i> (1695)	117
4.3.1 Despre volumul și dedicația lui	117
4.3.2 Texte teoretice, biblice și exegetice în <i>Summa</i>	122

4.3.3 Scopul summei biblice – o privire mai largă asupra temei cu identificarea edițiilor paralele.....	129
4.4 Volumele <i>Lelki paradicsom</i> (1700) și <i>Pânea pruncilor</i> (1702)	136
4.4.1 <i>Lelki paradicsom</i>	136
4.4.2 Relația dintre <i>Pânea pruncilor</i> și <i>Lelki paradicsom</i>	147
4.4.3 Concluzii	156
4.4.4 Posteritatea volumului <i>Lelki paradicsom</i>	157
4.5 <i>Imago vitae et mortis. Az életnek és halálnak képe</i> (Imaginea vieții și morții)	162
4.5.1 Volumele predicilor funerare ale lui Baranyi.....	162
4.5.2 Predică înbucurătoare – promisiunea unei lumi noi. Paralelele biblice ale renăscutului catolicism transilvănean	173
4.5.2.1 Conexiuni istorice.....	174
4.5.2.2 Volumele predicilor funerare de Baranyi și Biserica „Báthori” din Alba Iula..	175
4.5.2.3 Predică înbucurătoare	178
4.5.2.4 Învățătura predicii înbucurătoare.....	194
4.6 Volumul <i>Szentek laistroma</i> („Lista sfinților”)	196
5 Misiune și literatură – exemplul părintelui Pál Baranyi	202
6 Încheiere	207
7 Anexă	211
7.1 Elogiul lui Pál Baranyi din Arhiva Societății lui Isus din Roma	211
7.2 Biografia lui Pál Baranyi după Antonius Maurisberg	215
7.3 Traducerea maghiară a biografiei lui Maurisberg	218
7.4 Biografia lui Pál Baranyi după Michael Antonius Paintner	222
7.5 Traducerea maghiară a biografiei lui Paintner	224
7.6 Act de jurisdicție al lui Pál Baranyi – facultățile primite pentru misiunea din Transilvania (1689)	226
7.7 Descrierea lui Pál Baranyi despre scaunele transilvănene secuiești și săsești.....	228

7.8 Semnatari catolici și reformați al declarației <i>Anatomia. Declarationis Reformatae (ut vocant) Religionis in negatio</i>	232
7.9 Titlul întreg și dedicația catehismului <i>Pânea pruncilor</i> în traducere maghiară.....	235
7.10 Centralizatorul datelor tematice extrase din volumele de predici funerare.....	236
7.10.1 Volumul I.	236
7.10.2 Volumul II.	240
7.10.3 Localitățile și numărul predicilor rostate	244
7.10.4 Felul predicilor	245
7.10.5 Cronologia prebidilor (1689–1702)	245
7.10.6 Lista persoanelor	245
8 Bibliografie și lista abrevierilor	249
8.1 Abrevieri.....	249
8.2 Volumele lui Pál Baranyi	249
8.3 Surse primare, cărți vechi, ediții	252
8.4 Surse arhivistice	258
8.4.1 Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI) – Arhiva Societății lui Isus, Roma (Italia).....	258
8.4.2 Biblioteca Benedictină, Pannonhalma (Ungaria)	258
8.4.3 Arhiva Arhiepiscopală al Arhivelor Arhidiecezene Alba Iulia (GYFL-ÉL), Alba Iulia.....	258
8.4.4 Colecția de manuscrise a Bibliotecii Universitară „ELTE”, Budapesta	258
8.4.5 Arhiva de Colecție Franciscană din Transilvania (EFGyL), Cluj Napoca.....	259
8.4.6 Jézus Társaság Magyarországi Rendtartományának Levéltára (JTMRL) – Arhiva Provinciei din Ungaria a Societății lui Isus, Budapesta	259
8.4.7 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL–OL) – Arhiva Națională al Arhivelor Naționale Maghiare, Budapesta.....	260
8.5 Bibliografie.....	260
8.6 Dicționare, Lexicoane	292
8.7 Surse online	295